

מאמרי הגות וצפונות בפרד"ס התורה בעמק הפרשה

פרשת חיי שרה

מאת
משה בכמה"ר עזרא בצרי

שנת התשפ"ג

נעמוד על כמה מן השמות המופיעים בפרשה.¹ על עפרון בן צחר, על בתואל, ועל עיפה ועפר. ויתבארו שמות נוספים הקשורים אליהם.

עֶפְרוֹן

עפרון החתי היה מבני חת בן כנען, אשר נתנו חיתתם על כל יושבי הארץ. חת מלשון חיתה. אפשר לבאר את טעם שמו, עפרון מלשון עפר,² ככתוב: 'יַעֲפֹרֶת זָהָב לוֹ'.³

הוא מכר את עפר השדה לאברהם, שכינה את עצמו בעונה:⁴ 'עפר ואפר'.

¹ על שמו של 'לבן' כבר הרחבנו ב'שם ונשמה', מה היה שמו האמיתי, שרשו וגלגוליו, ומדוע זכה שהתייחד מזמור בתהלים פרק ט' לכבודו.

² ראה זוהר חיי שרה דף קכד, א:

מלאך הממונה על בתי קברות 'דומה' שמו, והוא מכריז ביניהם בכל יום על הצדיקים העתידים ליכנס ביניהם, וזהו שכתוב: 'וידבר אל עפרון', ולמה נתכנה שמו 'עפרון', על שהוא ממונה על שוכני עפר, והופקדו בידו כל פנקסי הצדיקים, וחבורות החסידים השוכנים בעפר, והוא עתיד להוציאם בחשבון. ו'הסולם' בזוהר בראשית דף ח מפרש את שמו מלשון דממה.

ועיין עוד סנהדרין צד, א שהמלאך הממונה על הרוחות דומה שמו, והתקבצו אצלו הרוחות ואמרו 'שומר מה מלילה שומר מה מלילה'.

וביאר המהרש"א שם בחדושי אגדות: משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה וכו', מפני כי הגלות והלילה הכל ענין אחד, כי הגלות הוא נקרא לילה וחושך והלילה הוא העדר האור, והוא דומה למיתה שהיא העדר החיים, ודבר זה בארנו הרבה. ולכך הרוחות שמתו מתקבצים ובאים אל המלאך שממונה על הרוחות שמתו, והוא שממונה גם כן על הלילה, ולכך הם אומרים 'שומר מה מלילה' הוא הגלות אשר הוא הלילה, והוא אמר 'אתא בוקר וגם לילה' כלומר, שתהיה גאולה כמו שהיה בימי חזקיה, וכן פעמים הרבה שהיה להם גאולה ואחר הגאולה חוזרים לגלות, וזהו 'גם לילה' שאף זה לילה. 'אם תבעיו בעיו שובו אתיו', כלומר, אם תבקשו לשאול 'מה מלילה' צריכים אתם לחזור ולבא, כי עדיין הגאולה לא באה.

ואפשר לפרש 'אתא בוקר' כלומר, ביאת הבוקר שהוא שכר טוב לצדיקים 'וגם לילה' פורעניות לרשעים, אם תבעיון דבר זה בעיו שבו אתיו, כלומר, אם תשאלו זמן הגאולה שובו ובואו לשאול, כך יראה לפרש.

וכל זה כי הרוחות של ישראל מצפין לגאולה של ישראל, ויש לך להבין את זה, כי הגלות הוא מעין המיתה שלהם, וחפצים לדעת מתי יחיה השם יתברך את ישראל מגלותם, ודבר זה התחלת התחיה ולתחיות המתים יחיו המתים ולכך שואלים על זה.

וראה במפרשים על משא דומה בישעיה כא, יא, שיש שלוש דיעות ביחס לדומה אם הוא מישמעאל, כמו שכתוב 'ומשמע ודומה ומשא', כמו שפירש הרד"ק, או אדום, כמו שפירש רש"י, שהרי כתוב בהמשך 'אלי קורא משעיר', או שהוא היה השר של מצרים, כמו שכתב ה'מקדש מלך' בפרשת חיי שרה קלד, ב שהיה שר של מצרים, וכשהורידוהו מגדולתו מינהו על המתים, כמו שכתוב וירא ישראל את מצרים – מת. כי מצרים שורשם בעורף ושם הוא העצם הנשאר מן הגוף.

ובזוהר פרשת שמות יח, א כתוב שבתחילה היה שר על מצרים ואחר כך כשירד מגדולתו נהיה שר של גיהנם, ולרבי יהודה נתמנה לשהיות שר של בית הקברות. ובזוהר פרשת ויחי רלו, ב כתב אור החמה כי דומה הוא השר הממונה על הפתח הראשון של גיהנם, אך הממונה העיקרי מבפנים אינו דומה אלא לכל היכל יש שר ממונה, ודומה בפצח החיצוני בלבד. ובזוהר ויקרא כב, א ובתולדות קמד, א מבואר שגלות אדום לא נודע קיצה כשאר גלויות ולכן נקראת דומה שיש שתיקה מסביב לגילוי הקץ.

³ איוב כח, ו. ועיין פירוש התוספות בבראשית כה, ד על שמו של עפר בן מדין, שעתידים להתאבק בעפר רגליהם של צדיקים.

⁴ בראשית יח, כז.

הזוהר אומר,⁵ שאילו ידע את סוד מערת המכפלה, ששם פתח שערי גן עדן, לא היה מוכר אותה לאברהם בעד כל הון שבעולם! אברהם ביקש רק את המערה שבקצה שדהו, והוא מכר לו גם את כל השדה.

יש בשמו את שילוב האותיות רע, וכמו שדרשו⁶ עליו את הפסוק:⁷ 'נִבְהַל לְהוֹן אִישׁ רַע עֵין וְלֹא יָדַע פִּי חֶסֶד יְבִאֲנוּ'. וכמו שאומרים בלשון סלנג: 'היה עפריט גדול'.

ובפירוש בעלי התוספות:⁸

'וישקול אברהם לעפרן' – חסר, לפי שהרשע אומר הרבה ואפילו מעט לא עשה, שמתחלה רצה ליתן לו בחנם, ולסוף שקל לו בד' מאות שקל כסף עובר לסוחר, כלומר במשקל טוב ומלא, שכל סוחרים נרצים לו. עפרן חסר עולה ד' מאות, כנגד ד' מאות שקל ששקל לו אברהם. דבר אחר: עפרן חסר וא"ו, גימטריה ר"ע עי"ן, לפי שהכניס עין הרע בממונו של אברהם.

יש מבארים שאברהם התכוון לתת לו את האלף כסף שקיבל מאבימלך שלא רצה ליהנות מהם, ואמר לו שיקח בתמורה את השק שהיה מוטל על גבי הארון, אך פיו הכשילו לבקש רק ארבע מאות והפסיד ו' – שש מאות.⁹

י"ב פעמים נזכר במקרא השם 'עפרון',¹⁰ וכולם בחומש בראשית בלבד. שמונה פעמים בתחילת הפרשה:

(כג, ח): "וַיִּדְבֹר אֹתָם לֵאמֹר אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם לְקַבֵּר אֶת מֵתֵי מִלְּפָנַי שְׁמַעוּנִי וּפְגַעוּ לִי בְּעַפְרוֹן בֶּן צִחֹר".

(כג, י): "וְעַפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי חֵת וַיַּעַן עַפְרוֹן הַחִתִּי אֶת אַבְרָהָם בְּאֲזַנֵּי בְּנֵי חֵת לְכָל בָּאֵי שְׂעֵר עִירוֹ לֵאמֹר".

(כג, יג): "וַיִּדְבֹר אֶל עַפְרוֹן בְּאֲזַנֵּי עַם הָאָרֶץ לֵאמֹר אֵךְ אִם אֲתָה לֹו שְׁמַעֲנִי נְתַתִּי כֶּסֶף הַשְּׂדֵה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת מֵתֵי שְׁמָה".

(כג, יד) "וַיַּעַן עַפְרוֹן אֶת אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ".

(כג, טז) "וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל עַפְרוֹן וַיִּשְׁקַל אַבְרָהָם לְעַפְרוֹן אֶת הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאֲזַנֵּי בְּנֵי חֵת אַרְבַּע מאות שקל כסף עבר לסחר".

(כג, יז) וַיִּקֶם שְׂדֵה עַפְרוֹן אֲשֶׁר בְּמִכְפֵּלָה אֲשֶׁר לְפָנַי מִמְּרֵא הַשְּׂדֵה וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ וְכָל הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשְּׂדֵה אֲשֶׁר בְּכָל גְּבֻלוֹ סָבִיב".

פעם אחת בסוף הפרשה:

⁵ זוהר חיי שרה מדרש הנעלם קכז, ב.

⁶ בראשית רבה נח, ז.

⁷ משלי כח, כב.

⁸ על בראשית כג, ט.

⁹ שמעתי ללא מקור.

¹⁰ כשם אדם, ויש פעם אחת נוספת של הר בגבול יהודה ובנימין המוזכר ביהושע טו, ט: "ויצא אל הרי הר עפרון". ויש פעם אחת נוספת שמופיע כשם מקום ורק ככתיב ולא כקרי, בדברי הימים ב יג, יט: "וְאֵת עַפְרוֹן וּבְנֵיהֶם".

(כה, ט) "וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּנָיו אֶל מְעַרְת הַמְּכַפְּלָה אֶל שְׂדֵה עֶפְרָן בֶּן צַחַר הַחֲתִי אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מְרָא".

ושלוש פעמים בפרשת ויחי:

(מט, כט) "וַיֵּצְאוּ אוֹתָם וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם אֲנִי נֹאֲסָף אֶל עַמִּי קְבְּרוּ אֹתִי אֶל אֲבֹתַי אֶל הַמְּעַרָה אֲשֶׁר בְּשְׂדֵה עֶפְרָן הַחֲתִי".

(מט, ל) "בַּמְּעַרָה אֲשֶׁר בְּשְׂדֵה הַמְּכַפְּלָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מְרָא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת הַשְּׂדֵה מֵאֵת עֶפְרָן הַחֲתִי לְאַחֲזֵת קֶבֶר".

(נ, יג) "וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בְּנָיו אֶרְצָה כְּנָעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בַּמְּעַרְת שְׂדֵה הַמְּכַפְּלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת הַשְּׂדֵה לְאַחֲזֵת קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרָן הַחֲתִי עַל פְּנֵי מְרָא".

שמונה פעמים הוא נזכר בצורה מלאה, וארבע פעמים בצורה חסרה.

אחר המכירה נשמטה האות ו', אות החיים, משמו, ואז הוא עולה בגימטריה ארבע מאות כמנין 'רע עין'. כאשר הפסוק מציין את המצב בו השדה עדיין ברשות עפרון, שמו מלא, אך כאשר הפסוק מציין את שמו של עפרון לאחר שניטלה ממנו המערה, הריהו חסר.

עוד אפשר לומר שאדם וחיה כבר היו קבורים במערה, ונשארו עוד שלוש זוגות צדיקים שהפסיד מלהיותם קבורים בחלקו, וחסרון הו' משמו מלמדת על חסרון הו' צדיקים שהפסיד את קבורתם בחלקו בעקבות המכירה.

עוד אפשר לומר, שאמרו ז"ל,¹¹ הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות. וכאן החסירה ממנו התורה את האות ו' כי היה רע עין מלתת.

בששת הפעמים הראשונות הוא נזכר (ללא אותיות השימוש) בצורה מלאה, ואחר כך חמש פעמים לסירוגין: חסר, מלא, חסר, מלא, חסר. דבר המלמד על חוסר יציבות. בסך הכל שלוש פעמים בצורה חסרה. ואפשר לבאר שביחד הם תשע, וכידוע המספר תשע המסמל את האמת, כי שומר על עצמו בכפולותיו, והוא לא היה איש אמת ולכן נזכר רק שש פעמים, כמנין המסמל את השקר, בצורה מלאה, ובשלוש הפעמים הנוספים נזכר בצורה חסרה המלמדת על אישיותו.

הדבר אומר דרשני מדוע כל כך הרבה פעמים הכתוב טורח לציין את עובדת היות השדה בעבר שייכת לעפרון, ומדוע חשוב כל כך ליעקב לציין זאת.

מערת המכפלה

כאשר נכנס אברהם למערה ראה את אדם הראשון קבור שם, ושם לקראתו, ואמר לו שמאז שבא לעולם החל לתקנו, ושרה תיקנה את חוה. ולכן נאמר: 'ויקם השדה והמערה אשר בו', קימה ממש, שעלה המקום בחשיבותו כשהגיע לידי אברהם. עד אז לא נראה שם כלום, והיה בו חושך כפול ומכופל כראוי להיות במערה בתוך מערה, ועתה הוא המקום באור יקרות כמו בחצר טירה שטופת אור.¹²

¹¹ בכא בתרא ט, ב.

¹² ראה זוהר חיי שרה קכח, א. וכתב האגרא דכלה: יש לרמוז בכסף מלא, כאשר ימלאו אותיות כסף במילוי כזה, כ"ף סמ"ך פ"א בגימטריה א"ש, והוא כמו שאמרו רז"ל (זוהר חיי שרה קכז, ב) שראה תמיד לשם אור גדול, (והאור הוא א"ש), ועל כן המקום המקודש הזה לא יתכן להדיוט.

הפעם הראשונה שנכנס אברהם אבינו למערת המכפלה היתה כאשר רץ אחר בן הבקר ביום השלישי למילתו, כדי להטעימו למלאכים האורחים שבאו אליו, ולא כתוב שם הלך אלא רץ, כי העגל ברח ממנו ונכנס למערה והוא אחריו, ככתוב: ¹³ "וְאֵל הַפֶּקֶד רָץ אַבְרָהָם", הבקר אותיות הקבר, ומיד שנכנס לשם התרומם העפר משם, ונתגלו לו שני קברים. וראה שם את צורתו של אדם הראשון ואת נפשו השורה בקבר על העצמות.

כל אדם השוכב על ערש דוי רואה בשעה שמסתלק מן העולם את צורת אדם הראשון, ואז הוא מת. ואם ראה אותו, שוב אינו יכול להנצל מן המיתה. אבל אברהם ראה את אדם בפנים שוחקות שלא יחרד לבו שהוא הולך למות, ועמד אברהם והתבונן בו, וראה אור אחד שמאיר במערה מצד אדם, ונר אחד דולק מצד חוה, והבין ששם יהיה מקום קבורתו. ונפתח לו שם פתח אחד של גן עדן, ומיד חמד אברהם את המערה שיקבר בה הוא ואשתו.

שאל אברהם את אדם, האם היכל הנשמות שהוא גן עדן קשור למקום הזה? כי בודאי הקדוש ברוך הוא קבר אותו סמוך לגן עדן. השיבו שאכן כן. המקום הזה סמוך לגן עדן, ויש כאן מנוחה לנפש.

מאותו יום היה יוצא אברהם בכל יום לתפילת שחרית מהעיר עד אותו שדה שהיה מעלה ריחות עליונים מגן עדן, והבין ששורש הריח הוא במערה. וראה אור יוצא משם, ושם דיבר אתו הקדוש ברוך הוא, ולכן רצה לרכוש את אותו המקום.

אולם חשש שכאשר יראו שנתן עיניו על המקום, והוא חפץ לקנות מקום כזה שאינם רואים בו כלום, יחשדו שבודאי מצא מטמון במערה ולא ירצו למכור לו, ולכן המתין לשעת כושר.

כאשר נפטרה שרה מצא עילה להוציא את המקום מידם, בסוברים שקבר לאשתו הוא צריך, ולא מעבר לכך.

ולכן אפילו שעפרון ישב עם בני חת, הוא לא פנה אליו ישירות, ועשה בחכמה, שהראה להם שרוצה להתחבר עמם ולא לברוח ולהתנתק מהם, ולכן ביקש 'תנו לי אחוזת קבר עמכם'. וכי אברהם רוצה להקבר בין טמאים כמותם? אלא עשה הכל בחכמה שלא ירגישו שיש לו ענין מיוחד באותה מערה, ודיבר עמם בנחת שבהזדמנות כשיראו את עפרון יבקשו ממנו אם מוכן לתת לו מקום הנשכח מני רגל אשר בקצה שדהו, ולא שמרגיש חשוב כל כך ורוצה להקבר לבד, אלא אדרבה בתוככם, שגם שם נחשב כנקבר ביניהם. והיות והמערה היתה ראויה לאברהם, לא נתגלתה מעלתה אלא לבעליה, ולא לעפרון, שלא היה לו חלק בה.

בשעה שבא אברהם להכניס שם את שרה קמו כנגדם אדם וחוה ולא רצו לקבלה. אמרו הלא אנו עדיין בבושה לפני הקדוש ברוך הוא בעולם העליון בגלל החטא שגרמנו, ועתה תתוסף לנו בושה אחרת מפני המעשים הטובים שבכם.

אמר אברהם לאדם, הנני מוכן להתפלל לפני הקדוש ברוך הוא עבורך, שלא תבוש עוד לפניו לעולם. וזהו שכתוב: 'ואחרי כן' - אחרי שקבל אברהם על עצמו להתפלל עליו, קבר שם את שרה אשתו, ואז חזר אדם ונכנס למקומו כי נתפייס בדברי אברהם, אך חוה לא רצתה לחזור וליכנס למקומה מבושתה מאדם, שמא לא יקבלנה, שיאמר לה ראי הצדקת הזו כמה טובה גרמה לבעלה, ואת כמה רעות גרמת לי.

¹³ בראשית יח, ז.

עד שאמר לה אברהם שבשלומה של שרה גם לה יהיה שלום, והכניס אותה אצל אדם וקבל אותה בשבילו. ולכן כתוב 'את שרה אשתו' – 'את' מרבה את חוה, שגם אותה הכניס אברהם למקומה, ואז התיישבו אדם וחוה במקומם בגן עדן כראוי.

עד אז לא זכו אדם וחוה ליכנס למחיצתם בגן עדן כראוי, וזהו שנרמז בפסוק: ¹⁴ 'אלה תולדות השמים והארץ' – אלו אדם וחוה, 'בהבראם' – בשביל אברהם, שבעבורו קם השדה והמערה אשר בו לאברהם, והיתה תקומה לאדם וחוה. והדבר רמוז בתיבת תולדות, כי אדם וחוה אינם תולדות בני אדם, ובזכות תולדותיהם, אברהם ושרה, זכו להגיע למקומם הראוי להם בגן עדן.¹⁵

שאל רבי אלעזר את רבי שמעון אביו, מדוע המקום נקרא אחר כך 'מערת שדה המכפלה', הלא המערה כפולה ולא השדה?

ביאר לו רבי שמעון, שבאמת השדה הוא כינוי לשכינה, והוא מעין ירושלים של מעלה המכוונות כנגד ירושלים של מטה.

כשהשטן ראה שלא הצליח לסכל את מעשה העקדה, ולבטל את קרבנו של אברהם, חרה אפו וסיפר לשרה, ופרחה נשמתה. וכשבא אברהם, ראה את מלאך המות מתריס נגדו, ועדיין הוא חגור כלי מלחמתו להתגרות באברהם בעת בכייתו והספדו, לומר שבמעשה זה גרם מות לאשתו ולפחות שעתה יתחרט על מעשהו הטוב ויתהה על הראשונות.

לכן קם אברהם בזריזות מעל פני מתו, שיצא מהמחשבה שהמיתה נגרמה בעבורו, ולכן בתיבת 'ולבכותה' הכ' קטנה, שלא שקע ביגונו ואבלו לחשוב שהוא היסב מיתתה, כדי שלא לפגוע בזכות ואיכות מעשה העקידה.

באותו יום מינו את עפרון להיות ראש שרי הצבא, מפני כבודו של אברהם, שלא יהא אברהם נזקק להתעסק עם אדם קטן. ועפרון סירב בתחילה למכור, עד שאמרו לו, אם אינך מוכר לו, אנו מעבירים אותך מגדולתך!

אברהם ביקש רק: 'ואקברה מתני' ואילו הם אמרו לו: ¹⁶ 'בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קָבַר אֶת מֵתְךָ אִישׁ מִמְּנוֹ אֶת קְבָרוֹ לֹא יִקְלָה מִמֶּךָ מִקְבַּר מֵתְךָ'. בסגול כצורת רבים, ולא בשוא. גם נוספה תיבת 'את' – לרבות אחרים.

יש המבארים שתיבת 'מתך' בלשון רבים כי גם בתו 'בכל' נפטרה, ובא לספוד לשרה ולבתה. ולכן האות כ' קטנה שכאלו אינה כתובה אלא כתוב 'ולבתה'.

המערה על שם האבות:

מכפל"ה - בגימטריה קע"ה כמנין שנות אברהם.

המכפל"ה - בגימטריה ק"פ כמנין שנות יצחק.

המכפל"ה - עם שש האותיות, כמנין השם יעקב עם האותיות.

¹⁴ בראשית ב, ד.

¹⁵ זוהר על הפרשה ממדרש הנעלם.

¹⁶ בראשית כג, ו.

מי ערער על קניית המערה? עשו. שכתוב: 'ויקם שדה עפרון' ראשי תיבות למפרע: עשו.¹⁷ ולכן נהרג בעבורה.¹⁸

סדר קבורת האבות והאמהות במערה

אמרו בירושלמי,¹⁹ אבות - דרך הסב הן קבורין.

ופירש 'מראה הפנים': משמע שאברהם באמצע, יצחק מכאן, ויעקב מכאן, שכך הוא דרך הסב כשהן שלשה, אלא שדרך הסב שאמרו בשלשה, היינו כשהסיבו ביחד, והאבות לא נקברו בזמן אחד.

והוסיף עוד: "כשהייתי באיטלייא דברתי עם שליח אחד מחברון, היה גברא מהימנא, ושמו חכם רבי יצחק זאבי ז"ל, וכשבאנו לדבר מענין מערת המכפלה, אמרתי, כבר ידוע הוא שעכשיו בעוונותינו הרבים הכל בידי ארורה, ואין רשות לשום אדם ואומה אחרת להכנס להחצר שסביב המערה, בלתי הישמעאלים לבד הם נכנסין בכל יום להתפלל שמה. אמנם אם יש לו איזה ידיעה מפי השמועה, יגיד לי.

והשיב לי: האמת הוא שאין רשות לשום אדם להכנס לשם, ובעונש מיתה, אף להשומר ישמעאל היושב שם, אם מניח לאחד להכנס. אבל זכור אני כשהייתי בן שבעה או שמונה שנים, נכנסתי אני עם אמי ז"ל, על פי סיבה שהשומר חלה מאוד, ושלא אחרי אמי שהיה מכירה שהיא בקיאה הרבה ברפואות העשבים והסממנים, וציוה שתבא אליו בלילה ובהצנע מאוד, ולקחה אותי עמה ברשות השומר הלז, וכשנכנסנו להחצר הוליך אותנו למעלה להכיפה הבנויה על גבי המערה, והיא שעשתה הילני המלכה לכבוד, והיא מצויירת ובנויה לתלפיות יפה עד מאוד, וכשהיינו למעלה, ראינו שבשמי הכיפה מצויין הכל, ובסימן על האבות ואמהות הנתונים במערה למטה, ושם אי אפשר לשום נפש להכנס.

ובתוך כך ראינו בשמי הכיפה, בראש - כתוב אברהם, ובצדו כנגדו - שרה. ובאמצע - כתוב יצחק, ובצדו כנגדו - רבקה. ואחר כך - יעקב, ובצדו כנגדו - לאה.

ואם הוא כך, צריך לומר "דרך הסב" שאמר כאן, היינו כענין ראש הברייתא, בזמן שהן שתי מטות, הגדול שבהן עולה ומיסב בראש העליונה וכו', וכמו שאמרנו, שהרי אברהם ושרה נקברו בראשונה שמה, והשני לו למטה ממנו וכו'.

עוד סיפר לי החכם השליח הנזכר לעיל, שראה עוד שם מן הצד כמו תיבה עשויה בתוך עמוד הכותל, ושאלו להשומר מה זה? ואמר, שמקובלים הם, כי ראשו של עשו טמון וקבור שם מלמטה, ולא כתבו שמו כי אם עשו זה לסימן, וזהו כדברי אגדה דסוטה בגמרא שלנו, דחושים בן דן קטליה ומחיה ארישא ביום שנקבר יעקב. או כמסורת אגדה דהאי תלמודא בפרק קמא דכתובות, שמסורת בידם מאבותיהם שיהודה הרג לעשו, שנאמר: 'ידך בעורף אויביך'.²⁰

תיקון עפרון על ידי ארונה ותיקון השדה

¹⁷ בעל הטורים.

¹⁸ ראה סוטה יג, א.

¹⁹ תענית כא, א.

²⁰ ועיין בזוהר פרשת שלח לך קסד, א. על סדר קבורתם בהרחבה.

בספר שמואל, מסופר על ארונה שהיה איש יבوسی, ונזכר שם פעם אחת כמלך,²¹ שדוד קנה ממנו את הגורן, שבה ציוה ה' על 'המלאך המשחית' שאמר להשחית את ירושלים במגפת הדבר שפשטה בעם בשל המפקד שערך דוד, שירפה ממנה, ככתוב:²² "רַב עֲתָה הָרַף יָדְךָ".

אחר כך בא גד הנביא אל דוד, ואמר לו שיקים מזבח לה' באותה גורן, היא הגורן שבה עתיד היה שלמה לבנות אחר כך את בית המקדש.²³

הזוהר אומר שלא היה פשוט לקנות את שטח בית המקדש מידי ארונה, כי היה קטרוג על ישראל שעדיין אינם ראויים לבנין בית המקדש, ולכן נסבב הענין שדוד התפתה למנות את עם ישראל, כדי שהס"מ יגבה את חובו במגפת הדבר שבאה כתוצאה מכך, ולאחר הקרבנות שנפלו, תש כח המקטרג, ועלתה זכותו של אברהם שבנה שם מזבח לעקדת יצחק, ואז ה' ריחם על ישראל ויכל דוד לרכוש את מקום המקדש מידיו.

ארונה היה ניצוץ מלכי צדק מלך שלם שבירך את אברהם, ולכן גם ארונה בירך את דוד.²⁴

זה מלך בירושלים, וזה היה גביר על מקום המקדש, ותיקן את עפרון שמכר את מערת המכפלה, והיה קובץ על יד הרבה וכילי, וכאן תיקן בנדיבות שרצה לתת את הבקר לעולות והמוריגים לעצים והחטים למנחה, ודוד לא אבה לקבלם בחינם אלא 'בכסף מלא', כלשון הכתוב אצל אברהם, כי לא רצה לקיים מצוות בחינם. כי במקום חינם שורה הצד האחר.²⁵

מעניין שאדם הראשון היה קבור בחלקו של עפרון החתי, ודוד המשלים בשנותיו את אדם הראשון, וקשור אליו מבחינת הנשמה, קונה מארונה גלגולו של עפרון את מקום הר הבית. ואדם הראשון היה הראשון שהקריב שם לה' שור מקרן מפריס.

בספר שמואל כתוב כי דוד שילם לארונה בשכר הגורן והבקר, שהעלה אותו על המזבח, חמשים שקלי כסף. ובדברי הימים מצויין הסכום שבו נקנה המקום: 'שקלי זהב משקל שש מאות'.²⁶

נראה כי הדבר בא להשלים לאלף כסף שקיבל אברהם מאבימלך, עם הארבע מאות שקל כסף שינתן לעפרון. ואמנם זה כסף וזה זהב, אך יש כאן משמעות מבחינת מנין השקלים שניתנו.

שמו בא בצורות שונות: בספר שמואל²⁷ נזכר שבע פעמים 'ארונה', בפסוק טז בא השם בהא הידיעה: 'האורנה'. בפסוק יח הכתיב הוא 'ארניה' והקרי 'ארונה'. ובספר דברי הימים²⁸ תמיד נזכר: 'ארנן'.

²¹ ראה זוהר ויקהל ריא, א.

²² שמואל ב כד, טו.

²³ ראה דברי הימים ב ג, א.

²⁴ גלגולי נשמות בערכו.

²⁵ זוהר תרומה קסד, א.

²⁶ בדברי הימים א כא, כה כתוב: "וַיִּתֵּן דָּוִד לְאַרְנָן בְּמָקוֹם שְׁקָלֵי זָהָב מִשְׁקַל שֵׁשׁ מֵאוֹת". ופירש הרד"ק, שאמרו רז"ל גבה מכל שבט ושבט חמשים שהם שש מאות כסף ומשקלם במשקל של זהב. וזהו שאמר שקלי זהב. ועוד אמרו, כתוב אחד אומר 'באחד שבטיך' וכתוב אחד אומר 'מכל שבטיכם' בית משבט אחד - והכסף מכל שבטיכם. רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי, בקר ועצים ומקום מזבח בחמשים, וכל הבית כלו בשש מאות, ולשון הפסוקים מוכיחים דברי רבי, כי בספר שמואל אומר 'את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים', כי הגורן והבקר היה בחמשים, והנה אומר ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב, ר"ל בכל המקום, כי בגרן היה המזבח והשדה כלו נבנה בו הבית".

²⁷ ב כד כ-כד.

²⁸ א כא טו-כט. ובדברי הימים ב ג, א.

ומבאר הזוהר, שהסיבה לכך משום ששמו בעצם 'ארנן', ומה שנקרא בספר שמואל 'ארונה' כיון שהמקום היה תחת ידו היה נחשב כארון של הצד האחר. ונוספה לו האות ה', שהוא יסוד הקליפה,²⁹ וכל המוסיף גורע.³⁰

יש עוד כמה נקודות קישור בין עפרון לארונה:

אברהם אמר: 'גר ותושב אנכי עמכם', וארונה היה גר תושב.³¹

ארבעת בניו של ארנן שהסתתרו בגורן מפני המלאך המשחית, מזכירים את קרית ארבע.³² וכמו שכתוב בתרגום יונתן על הפסוק:³³ 'וגם בני ענקים ראינו שם' - ואוף בני עפרון גברא חמינא תמן.

ואת גלגלתו של ארנן היבוסי מצאו תחת המזבח.³⁴

ישנה הופעה אחת ויחידה של שדה בתורה בראשי תיבות: 'שופך דם האדם'. יש כאן רמז שהשדה מקום לשפיכות דמים, כמו שכתוב:³⁵ "וַיֹּאמֶר קִין אֶל הָקָל אָחִיו וַיְהִי בְהִיּוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיִּקָּם קִין אֶל הָקָל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ".

וכתב מהרש"ו,³⁶ שהפסוק:³⁷ 'ויהי עשו איש שדה', רומז לכך שהורג נפשות ומחריב העולם, ודומה למזיקים ולשדים שוכני המקומות השדודים והחרבים, כי כל חפצם להחריב ולהשמיד.

ותיקון השדה בו נשפך דם האדם, הוא בקליטתו בעפרו, וקשור לעבודת יצחק שכתוב בו 'שדה':³⁸ 'ויצא יצחק לשוח בשדה'. אברהם קרא למקום המקדש 'הר',³⁹ ויצחק קראו 'שדה', ויעקב קראו 'בית'.⁴⁰

אברהם תיקן באדם את חטא עבודה זרה, ולכן נשלח לכבשן האש ויצא ממנו הפסולת, ישמעאל שציחק בעבודה זרה, והתיקון היה בהר המוריה, תחת העבודה זרה הנעבדת על ההרים הרמים.

יצחק בא לתקן פגם שפיכות דמים, ולכן נעקד על גבי המזבח בשדה הידוע, ויצא ממנו הפסולת של עשו השופך דמים.

ויעקב בא לתקן הפגם של גילוי עריות, ענין הבית היהודי, והאשה נקראת בית.⁴¹ ומטתו היתה שלמה.

²⁹ ערכי הכנויים בערכו.

³⁰ זוהר ויקהל ריד, ב ומה שבסטרא אחרא, כל המוסיף גורע, הוא כמו בעשתי עשר ביחס לשתי עשר.

³¹ עבודה זרה כד, ב. ועיין שמות רבה כד, כ דברי הימים א כא, כ.

³² עיין בזוהר ויקהל שעז, וח"ב ריד. ועיין מגילה טו, א: אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך, שהרי שני גדולי הדור בירכום שני הדיוטות ונתקיימה בהם, דוד ודניאל, דוד שברכו ארונה וכו'.

³³ דברים א, כח.

³⁴ ראה ירושלמי פסחים ט, א, וב'עלי תמר' שם בהרחבה. וסוטה כג, א ונדריים כב, א. ולא פסל הקדוש ברוך הוא את הקרבנות של ישראל. מדרש שיר השירים זוטא 28. ובתוספתא פאה ד, יא, מובא שמשפחת בן גבלטא היתה בירושלים, והיתה מתייחסת על בני ארנן היבוסי, והעלו להם חכמים שלוש מאות שקלי זהב (מעשר עני), ולא רצו להוציאן חוץ מירושלים.

³⁵ בראשית ד, ח.

³⁶ ב'עץ הדעת טוב' פרשת תולדות יא מובא ב'נפלאות מתורתך' ערך שדה.

³⁷ בראשית כה, כז.

³⁸ בראשית כד, סג.

³⁹ בראשית כב, יד: "בְּהַר ה' יִרְאָה".

⁴⁰ בראשית כח, יט: "וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל וְאוֹלָם לַדָּוָד שֵׁם הָעִיר לְרֵאשֹׁנָה".

⁴¹ זוהר ברעיא מהימנא פרשת בהר קיא.

וכן התבצע טיהור חברון וירושלים עיר היבוסי, מבני חם החתי והיבוסי, לבני שם ומלכי צדק מלך שלם, הוא שם, שבא בניצוץ לארונה היבוסי. וכך עוברים המקומות הקדושים הללו בכסף מלא לבני שם הראויים להם.

אותו עפרון צר עין מעביר על כרחו שלא בטובתו את שטח השדה של מערת המכפלה לאברהם בכסף מלא, והוא הוא החוזר ומעביר לדוד בשמחה ובנדיבות את שדה הר הבית, ומקבל במקום ארבע מאות שקל כסף, שש מאות משקל זהב.

יתכן שבתחילה לא חשב לקחת כסף, ושינה דעתו מחמתו לממון. על כל פנים הסכים למכור את המקום וזו כבר נדיבות מצדו למכור מנחלתו.⁴²

'ארונה' ללא אותיות השימוש, מוזכר במקרא שמונה פעמים בסוף ספר שמואל ב פרק כד.⁴³ בפעם אחת הכתיב הוא ארניה. ופעם אחת נוספת עם אות השימוש ה', שהכתיב שם הארונה והקרי 'הארונה'.

בדברי הימים הוא מופיע י"ב פעמים, ותמיד בשם ארנן. אחת עשרה פעמים בדברי הימים א,⁴⁴ ופעם אחת בדברי הימים ב.⁴⁵

יש לשים לב לשתי מילים בלשון הפסוק האחרון בשמואל: "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל אַרְוֹנָה לֹא פִי קָנָה אֶקְנֶה מֵאוֹתָךְ בְּמַחִיר". 'קנו' כתוב עם ו' במקום עם ה' כבדרך כלל, וכן 'מאותך' כתוב עם ו' ולא מאתך כרגיל. כי רוצה לרמוז לו לאות ו' שנחסרה משמו של עפרון ועתה מתקנו.

ויש כאן הקבלה נפלאה בין ארנן לעפרון. שניהם נזכרו י"ב פעמים, זה בתורה וזה בדברי הימים. וכן שמונה פעמים נזכר ארונה ושמונה פעמים נזכר עפרון מלא ו', שכן הוא המתקן אותו ומחזיר לו את האות ו' שנחסרה משמו.

השם שלו מורה על מציאת האור, ויש בו את האותיות הנה האור !

ומדוע נקרא פעם אחת בכתיב בשם 'ארניה'? מבאר ה'כלי יקר' כי פירושו ארון יה, שמורה על מעלת המקום הזה שהיה ברשותו, שבו הקריב אדם הראשון קרבן, ובו היתה עקדת יצחק, ונקרא אור-נה שאור שכינת עוזו שם עומד, ומקום ארון הברית. וארונה הוא ארון ה' שארון הברית הוא סוד הה' האחרונה שבשם הוי"ה. ולכן גד הנביא ציוה את דוד 'עלה הקם', ולא אמר בנה או עשה מזבח, שדוד שקיבל שבעים שנה מאדם הראשון, הקים שם שוב את המזבח ההרוס, ועורר האהבה הראשונה, ולכן נאמר 'ויבן שם דוד מזבח לה', שכבר החזיק שם בקדושת המזבח מימי עולם.

'הקם' - ו' פעמים במקרא

"וַיִּדְבֹר אֶל עֶפְרוֹן בְּאֲזִי עִם הָאָרֶץ לֵאמֹר אִךְ אִם אַתָּה לֹא שִׁמְעֵנִי נִתְּנִי כֶסֶף הַשְּׂדֵה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת מֵתִי שְׂמָה".⁴⁶

⁴² ראה לשון רבי משה דוד ואלי ב'נר ישראל' עמוד פד על הפסוק בדרי הימים. "שזיכהו ה' לעשות שתי מכירות אל הקדושה, בתחילה מכר לארהם את מערת המכפלה ועתה מכר לדוד את מקום המקדש, ולכן היה נדיב בגלגול זה כמו שהיה בגלגול אחר".

⁴³ פסוקים טז, יח, פעמיים בפסוק כ, כא, כב, פעמיים בפסוק כג, ויש יש פיסקה באמצע הפסוק, כד.

⁴⁴ פרק כא, טו, יח, פעמיים בפסוק כ, פעמיים בפסוק כא, כב, כג, כד, כה, כח.

⁴⁵ ג, א.

⁴⁶ בראשית כג, יג.

סופי תיבות המלים: 'השדה קח ממני' – הקם.

תיבת 'הקם' מופיעה במקרא ו' פעמים, וארבע מהם בקשר לדוד. היות והוא הקים מחדש את המזבח של אדם הראשון שבו גם נעקד יצחק, וגאל את המקום מידי ארנן כשם שאברהם גאל את מערת המכפלה מידי עפרון שהוא גלגולו הקודם. ועל זה רמז דוד בתהלים: ⁴⁷ 'הֶקֶם לְעֶבְדְּךָ אֶמְרָתְךָ אֲשֶׁר לִי־אֶתָּךְ'. שהקים את היסוד לבניית בית המקדש, בבחינת 'קמה אלומתי וגם נצבה'. ו'הקם' הוא שם הט"ז מע"ב שמות, שסגולתו להקים המלוכה, ⁴⁸ ולהעלות המזל. ⁴⁹

וכתב ה'אגרא דכלה': ⁵⁰

ויש לרמוז עוד 'בכסף מלא' המילוי של כסף, ⁵¹ בגימטריא קמ"ה, הוא שם קדוש מע"ב שמות, והוא מסוגל למלוכה בסוד: ⁵² 'הק"ם מלכין', ויוסף אמר: ⁵³ 'קמ"ה אלומתי'.

והנה אברהם המליכוהו עליהם עם עולם, כמו שאמרו רז"ל, ⁵⁴ 'אל עמק שוה הוא עמק המלך'. ⁵⁵ והנה ממשפט המלוכה 'שדויתכם וכרמיכם יקח', ⁵⁶ ואמר ברמז 'בכסף מלא' מוכרח ליתן לי ממשפט המלוכה.

רבי דוד ואלי כותב, ⁵⁷ שלעתיד כתוב במלחמת גוג ומגוג: 'המק בשרו והוא עומד על רגליו', ש'המק' הוא היפוך אותיות של השם 'הקם', כשזה קם זה נופל.

ומעתה כמה נפלא שדוד השתמש פעמיים במילים 'בכסף מלא' בקניית הגורן בדיוק כמו שהשתמש אברהם בקניית מערת המכפלה. ששניהם התכוונו לשם 'הקם' כלשון גד החוזה בציווי לדוד, וזהו שרמוז גם בפסוק: ⁵⁸ 'נָאֵם דָּוִד בֶּן יִשְׁי וְנָאֵם הַגִּבֹּר הַקָּם עָלַי', על מלכות דוד.

צמד תיבות אלו 'בכסף מלא' מופיעות אך ורק ג' פעמים בכל המקרא. פעם אחת אצל אברהם ופעמיים אצל דוד בדברי הימים.

ומדוע נתן ארונה לדוד את הבקר לעולה, הרי דוד נצטוה לקנות רק את הגורן?

⁴⁷ תהלים קיט, לח.

⁴⁸ אגרא דכלה - דף נז, ב:

ר"ל שעל ידי האדם נתהווה גירושין גם למדת מלכות שמים הנקראת א"ת, יש לפרש אחר כך וישכן מקדם לגן עדן, ר"ל האותיות שקודם לגן עדן, דהיינו במסג"ם בגימטריא קמ"ה, הוא השם המצליח למלוכה בסוד קמ"ה בידך ממלכת ישראל (שמואל א' כד כ), וכן ביוסף כשעלה למלוכה קמ"ה אלומתי (בראשית לז ז). אך על ידי גירושי האדם, הצמיח גלות לבחינת מלוכה, והקליפות והאומות הן מולכין עד עת כי יבוא הזמן שיהיה השם למלך על כל הארץ. וזהו יש לפרש וישכן מקדם לגן עדן, היא בחינה המצלחת למלוכה השכין את הכרובים, ר"ל עם הכרובים שכבר פירש רש"י שהכרובים הם מלאכי חבלה, והם הקליפות אשר ממנם כח האומות, ובמהרה יתגלה אור מלכות שמים עלינו, וידעו הכל כי לד' המלוכה:

⁴⁹ הכתוב לחיים לחי"ף על הפסוק.

⁵⁰ דף קיט, ב.

⁵¹ דהיינו מילוי כסף כזה כ"ף סמ"ך פ"ה, (כי לפעמים מתמלאות פ"ה בה' והוא מפורסם במקובלים), המילוי לבד כזה ה' מ"ך ה'.

⁵² דניאל ב, כא. וכן כתב בסידור רבי שבת, שהממליך גימטריה הקם שהוא שם המסוגל למלוכה. וכן שאול אמר לדוד 'ידעתי כי מלך תמלך וקמה בידך ממלכות ישראל'. ילקוט ראובני פרשת וישב אות לז משם מקובלים.

⁵³ בראשית לז, ז.

⁵⁴ ב"ר פמ"ב ה.

⁵⁵ בראשית יד, יז.

⁵⁶ שמואל א ח, יד.

⁵⁷ ספר הליקוטים חלק ב עמוד תרלח.

⁵⁸ שמואל ב כג, א.

כתב הרמ"ע מפאנו בגלגולי נשמות,⁵⁹ שבאותם הבקר היו מגולגלות נשמותיהן של יהודית בת בארי החתי, ובשמת בת אילון החתי נשי עשו, ולכן דוד לקח ממנו את הבקר להקריבם לה' ובוזה תיקן נשמותיהם.

שלושת המקומות הקדושים שנרכשו בכסף מלא ועד היום מערערים עליהם

כתב רבנו בחיי:⁶⁰

"ויש בפרשה זו שמונה פעמים בני חת, ואחד בסוף הסדרה, 'השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת' (בראשית כה, י), ואחד בסוף הספר בענין יעקב, 'מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת' (שם מט, לב), הרי עשרה. ונראה כי זכות גדול לבני חת שהודו למקום הקבורה שיהיו נזכרים בתורה עשר פעמים בקבורת כל האבות.

ואמרו במדרש,⁶¹ כמה דיואות משתפכין וכמה קולמוסין משתברין לכתוב עשר פעמים בתורה בני חת, כנגד עשרת הדברות. וללמדך שכל המברר מקחו של צדיק כאילו מקיים עשרת הדברות, וכן מצינו בדברי הימים⁶² כשקנה דוד את הגורן מארונה היבوسی עשר פעמים ארנן.

ויש להתבונן בפרשה הזאת הרומזת כי אף אם תגדל מעלת האדם והיה העולם כולו ומלואו שלו, אין לו בו אלא קברו של ארבע אמות, שהרי אברהם כל הארץ ניתנה לו במתנה, ומה שקנה שם ראשונה מערת המכפלה היה בקרית ארבע היא חברון.

ואף על פי שישאל בכניסתן לארץ לקחו רובה לפי חרב, מצינו שלושה מקומות שהיו מעולים מכל שאר המקומות, אשר באו לידם על ידי קניית כסף, ואלו הן, חברון, והר גריזים והר עיבל, והר המוריה.

ויסוד הדברים ממדרש רבה:⁶³

"ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו... במאה קשיטה" – אמר רבי יודן בר סימון, זה אחד משלושה מקומות שאין אומות העולם יכולין להונות את ישראל לומר גזולים הן בידכם, ואלו הן מערת המכפלה ובית המקדש וקבורתו של יוסף.⁶⁴

כמה כראב המצב בימינו ששלושת המקומות הללו תחת שלטון הוואקף, ולא ניצלו את ההזדמנות שהיתה להוציאה מידיהם, וברוב חוצפתם תמיד עושים מהומות במקומות הללו כאלו הם שלהם. רואים בעליל שאין זאת אלא שהצד האחר מנסה לנעוץ צפרניו ולהיאחזו בכל יכולתו במקומות הקדושים הללו.

⁵⁹ ערך יהודית בת בארי.

⁶⁰ על בראשית פרק כג פסוק כ.

⁶¹ בראשית רבה נח, ח.

⁶² א כא, טו-כח.

⁶³ בראשית פרשה עט פסקה ז.

⁶⁴ "מערת המכפלה דכתיב (בראשית כג) וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון בית המקדש דכתיב (ד"ה א כא) ויתן דוד לארנן במקום וגו' וקבורתו של יוסף (בראשית לג) ויקן את חלקת השדה יעקב קנה שכם".

בן צמר

השם 'צחר' מופיע בתורה ארבע פעמים. פעם אחת נוספת מופיעה בדברי הימים,⁶⁵ כשהכתיב שם יצחר, והקרי 'וצחר'. והוא היה בן חלאה ואשחור לשבט יהודה.

ארבעת הפעמים הללו מתחלקות לשני אישים. פעמיים מדובר באביו של עפרון, המופיע בתחילה הפרשה ובסופה, ופעמיים מדובר בבנו החמישי של שמעון.

משמעות השם, כמובן מאליו, מצביעה על לובן, כמו 'צמר צחר'.⁶⁶

'צחר' - כמו צהר, וצהרים, ומלשון צח וצחצחות, זיו וזוהר. וכמו השמן הנקרא יצהר, וקרובים אליו השרשים: 'צהב', 'צהל', ו'צחק'.

יתכן שהשם 'בן צחר' מצביע על האור שהיה במערה, אותו ראה רק אברהם אבינו.

בתואל – לוז - נסכוי

בתואל אביה של רבקה אמנו, היה בנם של נחור ומלכה. וניתן לו שם זה משום שהיה חוק שכל כלה נבעלת לו תחילה, ובאותו לילה המתייחס לרבקה ניגף, וזהו 'ואיש לא ידעה'.⁶⁷

ובילקוט שמעוני:⁶⁸

"ומפני מה מת בתואל? שהוא היה מלך בארם נהרים, וכל בתולה שתנשא בועל אותה לילה ראשונה, ואחר כך חוזרת לבעלה. נתקבצו כל השרים ואמרו, אם הוא עושה לבתו כשם שעשה לבנותינו, מוטב, ואם לאו אנו הורגים אותו ואת בתו. לפיכך מת כדי שינצל אליעזר ורבקה".

התוספות מבארים את שמו מלשון שבתו עם האל, שבתו רבקה היתה כשושנה בין החוחים, ועתידה לעלות לחלקו של מקום.

ויש אומרים,⁶⁹ ש'בתואל' הוא אחד מג' שמות שיש לעצם הלזו הנקראת גם בשם 'נסכוי',⁷⁰ ו'בתואל' משמעו כבית קיבול שיקום לתחיה בכח ואל על ידי האל, ומעצם זו יעמוד הגור לתחיה.⁷¹

⁶⁵ א ד, ז.

⁶⁶ ביחזקאל כז, יח. או 'אתונות צחורות' בשופטים ה, י.

⁶⁷ מהר"ם וחזקוני.

⁶⁸ פרק כד רמז קט.

⁶⁹ זוהר חלק א דף קלז, א:

"ושמענא דהו קראן לההוא גרמא דשדרה, ההוא דאשתאר בקברא מכל גופא, בתואל רמאה, שאלית עליה, אמרו דהוא כרישא (דמיא) דחויא דאיהו רמאה, וההוא גרמא הוא רמאה מכל שאר גרמי, דתאנא אמר רבי שמעון, ההוא גרמא למה אשתאר בקיומא יתיר מכל שאר גרמי, משום דאיהו רמאה, ולית סביל טעמא דמזונא דבני נשא כשאר גרמי, ובגיני כך הוא תקיף מכל גרמי, והוא ליהוי עקרא, דגופא אתבני מניה, הדא הוא דכתיב בת בתואל הארמי, ותאנא אמר רבי שמעון, הוא רמאי, ומעולם רמאי, ושכן יצר הרע דאיהו רמאי, הדא הוא דכתיב בת בתואל הארמי".

⁷⁰ כתבי הרמ"ע מפאנו - מאמר שבתות ה' מכ"י - חלק ד:

"עצם קטן יש באדם נסכוי שמו ויתכן שהוא הלזו הנקרא כך מלשון הסך נסך שכו, וכן מסכה יינה כי הוא הממוזג חבור היסודות לתחיית המתים".

⁷¹ וכתב ה'בן איש חי' - הלכות שנה שניה - פרשת ויצא:

וכתבו המקובלים יש עצם באדם שאינו נהנה משום אכילה, אלא רק מן סעודה רביעית דמוצאי שבת, ועצם זה נשאר קיים בקבר ואין שולט בו רקבון, והוא נקרא נסכוי, וגם נקרא לוז, וגם נקרא בתואל, ואמרתי בזה רמז כי

ובזוהר,⁷² דורש את אברהם ושרה כדוגמת גוף ונשמה בעולם הזה, ואת יצחק ורבקה כמשל לגוף ולנשמה בזמן תחיית המתים, ויצחק נקרא כן על שם השחוק שיהיה לעתיד לבוא, ולכן רבקה נקראת בת בתואל בתו של אל, שהשכינה מכונה כבתו של אל, על שם החסד שמקבלת, והגוף כבת השכינה. וכמו שיצחק נשא את רבקה בגיל ארבעים, כך הנשמה ממתינה לגוף במקום המקדש ארבעים שנה קודם תחיית המתים.

וַיִּוְשֶׁם לְפָנָיו לְאָכְלִי⁷³

בתרגום יונתן פירש שסדרו לפניו לאכול תבשיל שמעורב בו סם המות, והרגיש בו, וַיִּאמֶר לֹא אֲכַל עַד אִם דְּבַרְתִּי דְבָרִי, וַיִּאמֶר דְּבַר.

וַיִּישֶׁם כתיב. אפשר לחלק את המילה ל'ויי שם'. כלומר, וי למי שהיה אוכל מהאוכל הזה ששמו בו סם המות ואחריתו יללה. לפי הכתיב, יש כאן קשר במסורה עם: וַיִּישֶׁם בְּאֶרֶץ כְּמִצְרַיִם⁷⁴ וכמו שכתב 'בעל הטורים', שכאן נרמז שרצו להרגו וליתנו בארון.

ומי הוא זה שאמר: 'דבר!' לא נזכר. אומר רבינו אפרים, שהיה זה לבן הארמי שהכניס עצמו בעובי הקורה, ותיבת 'ויאמר' בהיפוך אותיות 'ורמאי'.

אורך רוחו של אליעזר

כאן יש ללמוד מהמתנות של אליעזר, שאמר 'לא אוכל עד אם דברתי דברי', אמר בלשון כפולה, 'דברתי דברי', עד שאברך שתי ברכות על הנטילה וברכת 'המוציא', ולבן קטע אותו באחת ויאמר: דבר!', ולא עלתה בידו מה שרצה, ועד שבירך, בא המלאך והחליף הצלחות.

ולכאורה היה על אליעזר לקיים את מאמרם ז"ל,⁷⁵ 'כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה, חוץ מצא' ⁷⁶ אמנם אליעזר קיים בדיוק מה שאמרו, כי רצונם היה להוציאו מעולמו ולהמיתו, וקיים 'חוץ מצא'.

השם אליעזר מורה על כך שאמר לאברהם, אם עזר אתה מחפש לבנך, 'אלי תבוא' - יש לי בת בשבילי, אולם לאחר שאמר לו אברהם 'איך ברוך מתדבק בארור', קיבל זאת ולא התריס על כך, והוא חוזר ומדגיש כל הזמן ש'עבד' הוא, ונזכר בכל הפרשה כעבד אברהם ולא כ'אליעזר', מאחר שביטל עצמו בתכלית לשליחותו של אברהם, אפילו שהיתה נוגדת לאינטרס האישי שלו ולכן עבר מ'ארור' ל'ברוך'.

שלוש שמות של עצם הנזכרים הם ראשי תיבות לב"ן, והם סופי תיבות שלש שמות שהם ישראל יעקב ישורון, ומזה העצם יבנה הגוף בתחיית המתים, וזה יהיה לישראל דוקא, הנאמר בהם ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום".

⁷² מדרש הנעלם קלז, א. ובפרשת חיי שרה דף קכט, א:

"אמר רבי אבהו, בתחלה נקראת הנשמה אברהם והגוף שרה, עכשיו נקראת הנשמה יצחק והגוף רבקה. תנן במתניתין, אמר רבי שמעון, ארבעים שנה קודם קיום הגוף, ממתנת הנשמה לגוף בארץ ישראל, באיזה מקום, במקום המקדש. אמר רבי אבהו, תא חזי, ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאבה וינחם יצחק אחרי אמו, אוהב לאותו הגוף ומתנחם עמו, והוא עת לשחוק והחדוה בעולם. אמר רבי יהודה, הא כל פרשתא דא אתברר לן, אבל לא יכילנא למנדע מהו".

⁷³ בראשית כד, לג.

⁷⁴ שם נ, כו.

⁷⁵ פסחים פו, ב.

⁷⁶ כך הקשה רבינו אפרים, ותירץ שרצה לצאת ידי שמים מיד ולפטור עצמו מן השבועה.

וכתב רבינו אפרים, שלכן פעם אחת נזכר בכתוב בתואר 'איש', שכתוב,⁷⁷ 'והאיש משתאה לה מחריש', וזאת משום שברגע שהצליח בדרכו נתחזק כאיש מלחמה, וגם רבקה קראה לו בכבוד בתואר 'האיש', 'כה דבר אלי האיש',⁷⁸ ואולם אחר כך כשנכנס לבית לכן, שוב חזר ועשה עצמו כעבד, לכבוד אברהם. וכאן גדולתו.

בתחילה נסה לכן לפגוע בו ולהכניס בו עין הרע, כמו שכתוב:⁷⁹ 'וַיִּרְץ לְכֹן אֶל הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל הָעֵינַן', אך ראה שאליעזר עומד על העין, כמו שכתוב:⁸⁰ 'וַהֲנֵה עֹמֵד עַל הַגְּמָלִים עַל הָעֵינַן', כלומר, העין בשליטתו, וחשב שהוא אברהם,⁸¹ לכן אמר מיד: 'בא ברוך ה'.'⁸²

כשראה שאינו מצליח לפגוע בו דרך העין, ניסה להכשילו והציע לו מאכל אסור, וכן עם סם המות, אך הוא נשמר מכך.⁸³

לכן חשב שאליעזר דואג ואוהב מאד את גמליו, שכן עשה סימן שתשקה גם את הגמלים, ולכן אמר לו 'ואנכי פניתי הבית',⁸⁴ והוסיף: 'ומקום לגמלים'.⁸⁵

וְאִשָּׁם הַנָּזֵם עַל אִפְּהוֹ וְהַצְּמִידִים עַל נְדִיקָה'.⁸⁶

נראה שרמוז כאן בכתיב החסר של תיבת ואשים כאלו כתוב 'אשם', ורומז על האשמה של עגל הזהב שגרם לשבירת הלוחות הרמוזים בצמידים, והעשר דברות פרוח.

וַיְבָרְכוּ אֶת רַבְּקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אַחֲתַנּוּ אֶת הָי לְאֵלֵי רַבְּקָה'.⁸⁷

המדרש מציין,⁸⁸ שלכך עשה הקדוש ברוך הוא את רבקה עקרה, שלא יאמרו שברכתן הועילה.

ואף על פי כן אמרו חז"ל, 'אל תהיי ברכת הדיוט קלה בעיניך'. אולם אומרים משם ה'חפץ חיים' שאדרבה ברכתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים, וכמו שכאן היתה עקרה ורק בזמן משה זכו להגיע שהיו רבבות בעם ישראל. וכוונתם ז"ל באומרם 'אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך' לפעמים במובן השלילי, שיזהר האדם להמנע מברכת רשע, ולא יקל בדבר, שכלפי חוץ מברך ובעצם נמשכת ממנו היפך הברכה. ואם האלפים חוזר על ישראל, והרבבות על אלופי עשו שיצאו ממנה, אם כן גם זה לרועץ.

הזה – הלזה – הלז

'מי האיש הלזה'.⁸⁹

⁷⁷ בראשית כד, כא.

⁷⁸ בראשית כד, ל.

⁷⁹ שם כד, כט.

⁸⁰ בראשית כד, ל.

⁸¹ תרגום יונתן שם.

⁸² בראשית כד, לא.

⁸³ בעל הטורים.

⁸⁴ שם.

⁸⁵ שם.

⁸⁶ בראשית כד, מז.

⁸⁷ בראשית כד, ס.

⁸⁸ שיר השירים רבה, מובא ב'תורה שלמה'. וההמשך מ'לקח טוב'.

⁸⁹ בראשית כד, סו.

צריך עיון מדוע אמרה 'הלזה' במקום 'הזה'.

ובאחי יוסף מצינו שאמרו: 'הנה בעל החלומות הלזה',⁹⁰ ואם תיבת 'הלזה' מתפרשת בדרך גנאי או זלזול, לא יתכן הדבר כאן ביצחק ורבקה.

הרשב"ם פירש ש'הזה' הוא על דבר קרוב שיכולים להצביע עליו, כמו אצל המן,⁹¹ אך על דבר רחוק יאמר 'הלזה'. ועדין דרוש הסבר מבחינת משמעות האותיות. ולפעמים האות ה' נופלת מתיבה זו ואומרים 'הלז'. ואולי משתמע כאן קצת מעין לזות וזילות.

ויש פירשו כרשב"ם ש'הלז' קיצור מ'הלזה', והיא מילת רמז לנראה מרחוק, כמו: 'וְהִנֵּחַ אֶל הַסֵּלַע הַלְזִי'.⁹² 'הִנֵּחַ הַשּׁוֹנְמִית הַלְזִי'.⁹³

והאריז"ל רמז בתיבת 'הלזה' שמציינת שיצחק היה בן ל"ז שנים בעקידה.⁹⁴

וְאֶבְרָהִם זָקֵן כִּי אָבְרָהִם וְהָיָה בְּרַךְ אֶת אֶבְרָהִם בְּפֶלֶא'.⁹⁵

עיינ רמב"ן על הפסוק שביאר את מאמר חז"ל במדרש, שלפי רבי מאיר הברכה היתה שלא היו לו בנות, כי אז היה צריך להשיאן לכנענים, ולרבי יהודה שהיתה לו בת, וכן לחכמים שאומרים ש'בכל' שמה, מה משנה לנו איך קראו לה, וכי זו כל ההטבה שבירכו?

אלא מפרש שאין מדובר בבת משרה דוקא, אלא שזה רומז למידה הנקראת כל, והיא הספירה השמינית מי"ג מכילן דרחמי, וכנראה כוונתו למידת היסוד שממנה נמשכת מידת המלכות, ואף שאינו קוראה מפורש בשמה, אבל לה הוא מתכוין, הנקראת בית דין וכו', והיינו ש'בכל' הוא כינוי לשכינה.

הזוהר בפרשת מטות מבאר מדוע החיו את נשות מדין שלא היו לאיש, ואת אלו שנבעלו הרגו, כי הם היו קליפה קשה, וכל עוד לא נבעלו ומתחברות לזכר שמצד החסד, הדין מתמתק ברחמים ויש להן תקנה, אבל אם כבר התחברו עם זכר מדייני, כבר לא ניתן לתקן, ונעשות חצופות כמו כלבים עזי נפש.

ושם מבואר שקליפה זו נקראת כלב, וזהו קשורה בו ככלב, וההיפך שלה בקדושה הוא בהיפוך אותיותיה – בכל. אם כן רואים ש'בכל' אינו שם פרטי לבת, ולכן לא רואים שמישהו יקרא לבתו בשם 'בכל', אלא הוא שם כללי המורה על מידה זו שהיא היפך קליפת כלב, והכוונה לשכינה הקדושה המכונה בשם בת והיא מלשון כלי קיבול הכולל ומכיל הכל.

⁹⁰ בראשית לז, יט.

⁹¹ אסתר ז, ו.

⁹² שופטים ו, כ.

⁹³ מלכים ב ד, כו. ובסנהדרין יא, ב 'והיה יוחנן הסופר הלז עומד לפניו'.

⁹⁴ מגלה עמוקות על התורה - פרשת חיי שרה ה. אבל הענין לפי שלא היה אז יצחק בזה העולם לכן כשראתה אותו רבקה שאלה מי האיש הלזה ההולך לקראתינו ויאמר העבד הוא אדוני. וקשה וכי דרכה של רבקה לשאול וללכת אחרי בחורים אם דל אם עשיר. ורש"י פירש ראתה אותו הדור, הקושיא יותר חזקה. בשם אמ"ז מוהר"ר נתן ז"ל מהראדני שמעתי, היה לה לומר מי האיש הזה למה אמרה 'הלזה'? אלא שנזרקה בה נבואה שהוא בן ה"ה, דהיינו בן אברהם שנתוסף לו ה' ובן שרה שנשתנה שמה למעליותא להיות לה זרע, כי אלה תולדת שמים וארץ בה' בראם (בראשית מד) ה"א לכם זרע, והיה בן ל"ז שנים כשנעקד לכן אמרה הלזה.

⁹⁵ בראשית כד, א.

ישמעאל

בסוף פרשת 'לך לך' למדנו על לידת ישמעאל, ושמו מוזכר בה כמה פעמים, ואולם מרגע שנולד יצחק, שמו של ישמעאל נמחק בפרשת 'וירא' ואינו מוזכר בה כלל כי אם בכינויים שונים: בן הגר המצרית, בנה, בן האמה הזאת, בנו, הנער, הילד, ואף לא פעם אחת בשמו ישמעאל.

מתי חוזר ונזכר שמו, בסוף פרשת חיי שרה:⁹⁶

"וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בְּנָיו אֶל מְעַרְת הַמְּכַפְלָה אֶל שְׂדֵה עֶפְרָן בֶּן צֹחַר הַחֲתִי אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִמְרָא. הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי חֵת שָׁמָּה קָבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ. וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּבְרָךְ אֱלֹהִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם בְּאֵר לַחֵי רְאִי. וְאֵלֶּה תְּלִדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הַגֵּר הַמִּצְרִית שְׂפַחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם. וְאֵלֶּה שְׂמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בְּשֵׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נָבִית וְקָדָר וְאֲדָבָאֵל וּמִבְשָׁם. וּמִשְׁמַע וְדוּמָה וּמִשָּׂא. חֲדָד וְתִימָא וְטוֹר נְפִישׁ וְקַדְמָה. אֵלֶּה הֵם בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׂמֹתָם בְּחֻצְרֵיהֶם וּבְטִירְתָם שְׁנַיִם עָשָׂר נְשִׂאִם לְאִמָּתָם. וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מֵאֵת שְׂנָה וְשְׁלֹשִׁים שְׁנָה וְשָׁבַע שָׁנִים וַיְגֻוע וַיָּמָת וַיֵּאֱסֹף אֶל עַמְיֹו. וַיִּשְׁכְּנוּ מִחֻילָה עַד שׁוֹר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ אֲשׁוּרָה עַל פְּנֵי כָל אֶרְצוֹ נָפְלָה."

הזוהר⁹⁷ צועק ככרוכיא ומיצר על לידת ישמעאל, ורבי שמעון אף בכה על אותו הזמן ששרה התעכבה מללדת ונתנה את שפחתה הגר לאברהם, וכן על דברי אברהם שביקש 'לו ישמעאל יחיה לפניך', וארבע מאות שנה היה עומד שרו של ישמעאל ומבקש לפני הקדוש ברוך הוא שכל מי שנימול הרי יש לו חלק בשמו, והרי ישמעאל נימול ולמה אין לו חלק בארץ ישראל?

השיב לו הקדוש ברוך הוא שתי תשובות, אחת מפני שלא נימול כראוי, שסירב למצות פריעה, והכלל הוא:⁹⁸ 'מל ולא פרע כאלו לא מל'. והתשובה השניה, שלא נימול בזמן הראוי לשמונה ימים, אלא בגיל שלוש עשרה.

שרו המשך להתווכח ולטעון, מכיון שהוא סוף סוף נימול מגיע לו שכר טוב על כך!

השיבוהו, שלכן ניתן לבניו חלק בארץ, ועתידים בניו לשלוט בה כשתהיה שוממה וריקה, כמו שמצוותו לא היתה בשלימות, ובניו יעכבו את ישראל מלשוב לארצם עד שישתלם מלוא שכרם, וכשתתישב הארץ - שוב לא יהיה להם חלק בה.

בבשורה המשמחת והמעודדת של המלאך להגר שתכנס להריון ותוליד בן, יש דבר מוזר לכאורה, שמבשורה שהוא יהיה פרא אדם שידו בכל ויד כל בו.⁹⁹ יתכן שאשה אחרת היתה אומרת, אם ידו תהיה בכל, שיגזול ויחמוס וילסטם את הבריות, איני חפצה בכך רשע כזה, ואי אפשרי בטובה שכזו.

אמנם אונקלוס תרגם במוכח חיובי: 'ידו בכל ויד כל בו', שהכל יצטרכו אליו והוא יצטרך לכל, וכמו שרואים היום, שכל העולם צריך אותו בשביל הנפט, והוא נזקק לכל העולם לפתח את ארצותיו.

⁹⁶ בראשית כה, ט-יח.

⁹⁷ וארא לב, א.

⁹⁸ שבת קלז, ב.

⁹⁹ בראשית טז, יב.

ואולם לפי הזוהר¹⁰⁰, רמז לה כאן המלאך דבר עמוק עם מסר לעתיד, שאחיזתו ותלותו של ישמעאל תהיה עד כמה שידו תאחז את מידת 'כל', המידה הרומזת על היסוד,¹⁰¹ והצלחתו תלויה עד כמה שישמע בקול ה', ויקרב עצמו לקדושה. ולכן גם הפסוק:¹⁰² 'משא בערב' מתחיל באות מ' ומסיים במ', וביחד הם פ' בגימטריה יסו"ד. ולכן נראה להלן שנזכר כאן כמה פעמים כח השמונים אלף שהוא כנגד זה.

אצל בני ישמעאל נראה כי כלפי חוץ הם שומרים על עצמם בצניעות אדוקה, עד כדי הליכה עם רעלה על הפנים, אבל בתוך תוכם הם שטופי זימה כידוע,¹⁰³ ואחיזתם במידת 'כל' רעועה ביותר.

וזהו שאמר המלאך להגר 'ועל פני כל אחיו ישכון' – וכאן נקט בלשון ישכון ולא לשון 'נפל' כמו בסוף הפרשה, לומר לה שמעלתו גדולה מכל גר צדק, באשר הוא בנו של אברהם אבינו הקדוש, ואחוז במידת 'כל' כמו שאברהם בירך אותו ה' בכל, ולכן 'ועל פני כל אחיו ישכון'.

המלאך אף הוסיף להוכיח אותה על נטישתה את בנה מחוסר אונים כדי שלא לראות בצער, ואמר לה: 'קומי שאי את הנער והחזיקי את ידך בו!' למה את משליכה אותו מלפניך? שאי אותו וכמו שנאמר אצל השונמית¹⁰⁴: 'וישב על ברכיה עד הצהרים וימת'.

לפעולת ההשלכה שלה היתה השלכה כבדה על עתידו, להיות חסר רחמים. היא השליכה אותו כמטחוי קשת, והוא הפך להיות רובה קשת.

את האכזריות הגדולה של בני ישמעאל אנו מוצאים בדברי ישעיה הנביא:¹⁰⁵

"משא בערב ביער בערב תלינו ארחות דדנים. לקראת צמא התיו מים ישבי ארך תימא בלחמו קדמו נדד. פי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני פגד מלקמה".

ואמרו במדרש:¹⁰⁶

"שמונים אלפים פרחי כהונה בקעו בחיילותיו של נבוכדנאצר ובידן [שמונים אלף]¹⁰⁷ מגיני זהב, הלכו להם אצל ישמעאלים והוציאו להם מיני מלוחים ונודות נפוחים.

ובמדרש תנחומא מפורט:¹⁰⁸

אמר רבי יהושע בן לוי: כשהגלה נבוכדנאצר הרשע את ישראל לבבל, היו כפותים ידיהם מאחוריהן, נתונים בשלשלאות של ברזל, והוליכום ערומים כבהמות. כיון שעברו על בני ישמעאל, אמרו להגמונות שעליהם, עשו עמנו חסד ורחמים, והעבירונו על אחינו בני ישמעאל דודנו, וכן עשו.

¹⁰⁰ פרשת יתרו פו-פז.

¹⁰¹ וכתב הרמ"ק שכיון שישמעאל נימול ולא פרע יש לו אחיזה רק במידת המלכות הנקראת לפעמים 'כל', ולא ביסוד עצמו הנקרא 'כל'. וזה יובן עם שיטת המקובלים (בפרדס רמונים שער כג סוף פרק יז, וראה עוד בשערי אורה בשני השערים הראשונים על כל' ו'כלה') שהמילה - ביסוד והפריעה - במלכות, שאחיזתו רק בכל, בלי המלכות.

¹⁰² ישעיה כא, יג.

¹⁰³ קידושין מט, ב.

¹⁰⁴ מלכים ב ד, יט.

¹⁰⁵ ישעיה כא, יג-טו.

¹⁰⁶ איכה ב, ד.

¹⁰⁷ כך הלשון בילקו"ש כא רמז תכא.

¹⁰⁸ יתרו פרק ה.

יצאו בני ישמעאל לקראתן, הוציאו להן פת מלוח וציר עמה, הביאו נודות רקים וצבעום במים, ותלאום בשערי אהליהם. כשראו ישראל כך נתישבה דעתן, היו סבורין שהן מלאים מים.

אמרו להן אכלו פת תחלה, ואחר כך נביא לכם מים.

אכלו את הפת, באו ואמרו לא מצאנו מים, והן נושכין בשיניהם באותן נודות, ונכנסה רוח חמה לתוך מעיהם ומתים, שנאמר: 'משא בערב ביער בערב תלינו ארחות דדנים'. מהו 'משא בערב'? משאוי קשה על בני ערב.

אמר להן כזה אורחות דדנים, דרכו של אחין לקבל בני דודיהן?

בנוהג שבעולם הבא מן הדרך מקדימין לפניו לחם ומים, שנאמר: 'לקראת צמא התיו מים' ואתם: 'יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד' - ואתם אין אתם יודעים 'כי מפני חרבות נדדו, מפני חרב נטושה, מפני קשת דרוכה, מפני כובד מלחמה' - אביכם שהיה מושלך בצמא במדבר, פתחתי לו באר מים, שנאמר: ¹⁰⁹ 'ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים', ואתם עשיתם כך?

ואמרו ב'פרקי דרבי אליעזר': ¹¹⁰

נסיון התשיעי, ישמעאל נולד בקשת ונתרבה בקשת, שנאמר: ¹¹¹ "וַיְהִי רֵבָה קֶשֶׁת".

והיה נוטל קשת וחצים והיה יורה אחר העופות, (שטרם גדל לצוד חיות), ¹¹² ופעם אחת ראה את יצחק יושב לבדו, וירה עליו חץ להרגו. ראתה שרה והגידה לאברהם: כזה וכזה עשה ישמעאל ליצחק, אלא עמוד וכתוב ליצחק כל מה שנשבע הקדוש ברוך הוא, ליתן לך ולזרעך, חייך שאין בן האמה הזה יורש עם בני עם יצחק, שנאמר: ¹¹³ 'ותאמר לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק'.

אמרה שרה לאברהם: כתוב גט גרושין, ושלח את האמה הזאת ובנה מעלי ומעל בני, מן העולם הזה ומן העולם הבא!

ומכל הרעות שבאו על אברהם, היה קשה ורע בעיניו הדבר הזה מאד.

רבי יהודה אומר: באותה הלילה נגלה הקדוש ברוך הוא עליו. אמר לו: אברהם, אין אתה יודע שהייתה שרה ראויה לך לאשה ממעי אמה, 'והיא חברתך ואשת ברייתך', ¹¹⁴ לא נקראת שרה 'שפחה' אלא 'אשתך', ולא נקראת הגר 'אשתך' אלא 'שפחתך'. כל מה שדברה שרה באמת הגידה, 'אל ירע בעיניך'.

השכים אברהם בבוקר וכתב גט גירושין ונתן להגר, ושלח אותה ואת בנה מעליו ומעל יצחק בנו, מעולם הזה ומעולם הבא, שנאמר: 'וישכם אברהם בבקר ויקח...'. - שלחה בגט גירושין. ולקח בגד אחד וקשר במתניה כדי שיהא סוחף אחריה, לידע שהיא שפחה. ולא עוד, אלא שרצה אברהם אבינו לראות את ישמעאל בנו, ולראות את הדרך שהלכו בה.

¹⁰⁹ בראשית כא, יט.

¹¹⁰ פרק ל.

¹¹¹ בראשית כא, כ.

¹¹² הרד"ל.

¹¹³ בראשית כא, י.

¹¹⁴ מלאכי ב, יד.

ובזכות אברהם לא חסרו המים מן החמת, וכיון שהגיע למדבר, התחילה תועה אחרי עבודה זרה של בית פרעה אביה, ומיד חסרו המים מן החמת, שנאמר: 'ותלך ותתע... ותשלך את הילד'.

בן עשרים וארבע (יש גורסים: שבע עשרה) שנה הלך ישמעאל מבית אביו,¹¹⁵ ויצחק בן עשר שנה היה. ועייפה נפשו של ישמעאל בצמא, הלך והשליך את עצמו תחת חרולי המדבר, ואמר: אלהי אברהם אבי, אם יש לפניך רצון להשקות אותי מים, השקני, ולא תצא נפשי בצמא. כי משונה היא מיתת הצמא וקשה מכל המיתות.

ושמע תפלתו, שנאמר: 'וישמע... כי שמע אלהים את קול הנער כאשר הוא שם'. (יש מבארים שמכאן ראייה שעשה תשובה כבר באותו זמן).

ושם נפתחה להם הבאר שנבראת בין השמשות, והלכו ושתו ומלאו את החמת מים, שנאמר 'ויפק אלהים את עיניה', ושם הניחו את הבאר, ומשם נשאו את רגליהם והלכו כל המדבר כלו, עד שהגיעו למדבר פארן ומצאו שם מוצאי מים, וישבו שם שנאמר: 'וישב במדבר פארן'.

שלח ישמעאל ולקח לו אשה מערבות מואב. ועיפה שמה.

לאחר שלש שנים הלך אברהם לראות את ישמעאל בנו, ונשבע לשרה שלא ירד מעל הגמל במקום שישמעאל שרוי שם. והגיע לשם בחצי היום, ומצא שם את אשתו של ישמעאל. אמר לה: היכן הוא ישמעאל? אמרה לו, הלך הוא ואמו להביא פירות תמרים (הרד"ל גורס: רתמים) מן המדבר.

אמר לה: תני לי מעט לחם ומעט מים, כי עיפה נפשי מדרך המדבר.

אמרה לו אין לחם ואין מים!

אמר לה: כשיבא ישמעאל הגידי לו את הדברים הללו, ואמרי לו: שבא זקן אחד מארץ כנען לראותך, ואמר: שסף הבית אינה טובה. החלף מפתן ביתך, שאינה טובה לך.

וכשבא ישמעאל הגידה לו אשתו את הדברים הללו, ו'בן חכם כחצי חכם', והבין ישמעאל, ושלחה. ושלחה אמו ולקחה לו אשה מבית אביה, ושמה פטומה.¹¹⁶

אחר שלש שנים הלך אברהם עוד פעם לראות את ישמעאל בנו, ונשבע לשרה כפעם ראשונה, שאינו יורד מן הגמל במקום שישמעאל שרוי שם, והגיע לשם בחצי היום, ומצא שם אשתו של ישמעאל, אמר לה היכן הוא ישמעאל?

אמרה לו, הלך הוא ואמו לרעות את הגמלים במדבר.

אמר לה: תני לי מעט לחם ומים, כי עיפה נפשי מדרך המדבר.

¹¹⁵ ולכן נזכר י"ז פעמים בתורה. אולם יש דיעות שונות ביחס לגילו, ראה שמות רבה פרשה א, שהיה בן ט"ו. וראה במפרשים שם. ויש אומרים עשרים וארבע, ויש אומרים עשרים ושבע, ויש אומרים שש עשרה. וביסוד הדורות' כתב, תשע עשרה. ומה ששם אותו על שכמה, כי שרה נתנה בו עין הרע וחלה בפדגרא ולא יכל להלך ברגליו. הומחלוקת תלויה כבר מתי נגמל, וכמה שיעור יניקה. וכבר הרחבנו על כך בפרשת לך לך, ראה שם.

¹¹⁶ פאטמה בת מוחמד או פאטמה זהראא, היא בתו של מוחמד מאשתו הראשונה ח'דיג'ה בת ח'ואיליד, ואשתו של עלי. נחשבת לאישה הקדושה באסלאם השיעי, ובדומה לאימאמים השיעים היא נתפסת כמושלמת וככזו שמעולם לא ביצעה טעות. וכתב הרד"ל ועל שמה קרא מחוקק הישמעאלים שם בתו הידועה שהוא היה יודע ממדרשי חז"ל, ולקח הרבה מדבריהם וכתב בדבריו.

הוציאה לחם ומים ונתנה לו. עמד אברהם והיה מתפלל לפני הקדוש ברוך הוא על בנו, ונתמלא ביתו של ישמעאל מכל טוב ממין הברכות.

וכשבא ישמעאל הגידה לו את הדבר, וידע ישמעאל שעד עכשו רחמי אביו עליו, שנאמר: ¹¹⁷ 'כרחם אב על בנים'.

לאחר מיתתה של שרה חזר אברהם ולקח את גרושתו, שנאמר: ¹¹⁸ 'וַיִּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וַשְׁמָה קְטוּרָה'. ומהאמור וַיִּסֶף משמע שפעם ראשונה היתה אשתו, ועוד הוסיף לבא עליה.

'ושמה קטורה' - שהיתה מקוטרת מכל מיני בשמים.

דבר אחר: 'קטורה' - שהיו נאים מעשיה כקטרת.

אמר בלעם: משבעים לשונות שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו, לא שם שמו לאחד מהם, אלא לישראל, הואיל והשוה הקדוש ברוך הוא שמו של ישמעאל לשמו של ישראל, אוי מי יחיה בימיו! שנאמר: ¹¹⁹ 'אוי מי יחיה משומו אל'.

רבי ישמעאל אומר, חמשה עשר דברים עתידין בני ישראל לעשות בארץ באחרית הימים, ואלו הן: ימדדו הארץ בחבלים, ויעשו בית הקברות למרבץ צאן אשפתות, וימדדו בהן ומהן על ראשי ההרים, וירבה השקר ויגנו האמת, וירחק חק מישראל, וירכו עונות בישראל שני תולעת כצמר, ויקמל הנייר והקולמוס, ויפסל סלע מלכות, ויבנו ההרים הערים החרבות, ויפנו הדרכים, ויטעו גנות ופרדסים, ויגדרו פרצות חומות בית המקדש, ויבנו בניין בהיכל, ושני אחים יעמדו אליהם נשיאים בסוף, ובימיהן יעמד צמח בן דוד, שנאמר: ¹²⁰ 'וּבְיָמֵיהוֹן דִּי מְלָכֵי אַנְוֹן יְקִים אֱלֹהֵי שְׁמַיָא מְלָכוּ דִּי לְעֻלְמִין לָא תַתְּחַבַּל וּמְלָכוּתָהּ לְעַם אַחְרָן לָא תִשְׁתַּבֵּק תְּדַק וְתִסִּיף כָּל אַלְיָן מְלָכוּתָא וְהִיא תְּקוּם לְעֻלְמֵיָא'.

ועוד היה רבי ישמעאל אומר: שלוש מלחמות של מהומה עתידין בני ישמעאל לעשות בארץ באחרית הימים, שנאמר: 'כי מפני חרבות נדדו'. ואין חרבות אלא מלחמות, אחת ביער בערב מפני חרב נטושה, ואחת בים מפני קשת דרוכה, ואחת בכרך גדול שברומי, שהוא כבוד משניהם, שנאמר: 'כי מפני כובד מלחמה', ומשם בן דוד יצמח ויראה באבדן של אלו ואלו, ומשם יבא לארץ ישראל, שנאמר: 'מי זה בא מאדום...'. עד כאן מן המדרש.

י"ג פעמים נזכר השם ישמעאל ללא אותיות השימוש, כי בגיל י"ג מל. הוא התפאר בפני יצחק שיותר קשה למול בן י"ג מאשר בן שמונת ימים, ויצחק השיבו הן אני הייתי מוכן למסור כל כולי לעקדה אם היה רצון ה' בכך, ואז מקטרוג השטן הגיע נסיון העקדה, אשר שימש כבומרנג נגד הקטרוג, כי אברהם ויצחק עמדו בנסיון בגבורה, וצברו בכך זכויות גדולות להם ולדורות הבאים אחריהם.

למדנו מכל זה שישמעאל לא עמד בנסיון של מים, והיה כפוי טובה על הנס שנעשה לו שנבקע מעין לו, ובניו האכילונו מלוחים והשביעו נפשנו בתמרורים, והמיתו את בני ישראל הגולים הדוויים וסחופים בצמא, והפנו עורף לישראל שתלו בהם תקוה שיכירו בקרבתם ואחוותם, תקוה

¹¹⁷ תהלים קג, יג.

¹¹⁸ בראשית כה, א.

¹¹⁹ במדבר כד, כג.

¹²⁰ דניאל ב, מד.

שהיתה למפח נפש. לעומת זאת יצחק אבינו שאות הגאולה שלו היא מ' כפולה, הצליח הרבה בזכות המים, וכפי שיבואר בעזרת ה' יתברך בלי נדר בשבוע הבא.

ועד היום הננו סובלים סבל רב מערב, בגלות הקשה והנמחרת של אדום וישמעאל החוברים יחדיו, ואין לנו אלא לתלות עינינו ולצעוק אליו, וישמע אל ויעננו ביום קראנו, ויגאלנו בקרוב, אמן.

אחודה נא

א. מי הם הששה שנקראו בשמותן עד שלא נולדו?
יצחק וישמעאל, משה רבינו ושלמה, יאשיהו ושמו של משיח.¹²¹

ב. מאיזה פסוק לומדים שצריך לשמוע ולשתוק ולשאת יסורים באהבה? ולמה זוכים בעקבות כך?
"וּמְשָׁמַע וְדוֹמָה וּמְשָׂא. תְּדַד וְתִימָא יְטוֹר נְפִישׁ וְקַדְמָה".¹²²

ג. מי המשורר, ומהו השיר שחיבר לצרי עין, בו השווה את עירם לסדם ועמורה?

רבי אברהם אבן עזרא שורר על אנשי העיר מורה שלא קבלו פניו כראוי, את השיר 'הקנקן ריקן':

הַקִּנְקָן רִיקָן בְּלִי יַיִן,
וְהַגְּבִינָה גְּנוּבָה בְּלִי זַיִן,
וְהַגְּבֵרֶת עֹנֶרֶת בְּלִי עַיִן—
חֲגֵרֶת וְנִשְׁבֵּרֶת צְעָדָה עָלַי עַיִן.
וְאַנְשֵׁי הַמְּקוֹם אַחֵי קַיִן,
וּמוֹתֵר הָאָדָם אֲשֶׁר בּוֹ אֵין.
אִם אֵין אָנִי דָר שָׁם—
אֲשִׁים בְּרֵאשָׁה הָעַיִן.

פירוש: הקנקן שהגישו המארחים לסעודה היה בלי יין, כי היו צרי עין, והגבינה שהגישו אף היא נגנבה, הגם שלא השתמשו בכלי זין, והגברת שקבלה פניו ללא עין טובה, צעדה ליד המעין כאלו עיניה כבושות בקרקע ומעלימה ממנו עין. ואנשי המקום רוצחים כקין, וכאחיו הבל ריקים ופוחזים, ומותר האדם מן הבהמה – קורטוב אנושיות אין להם. אילו לא גרתי שם, בבחינת צדיק אחד בסדום, אשים בתחילת שמה 'מורה' את האות ע' והיה שמה 'עמורה'.

אגב, לרבי אברהם אבן עזרא היה בן בשם יצחק ששיכלו ונפטר על פניו, וחיבר קינה בה מזכיר מוטיבים מן העקדה.¹²³

¹²¹ פרקי דרבי אליעזר פרק לב. ועיין שם בהרחבה במקורות ובמפרשים שהביאו גם נוסחאות אחרות.
¹²² בראשית כה, יד-טו. ובפירוש בעלי התוספות: "ומשמע - כל השומע שחבירו מחרפו. ודומה - ודומם שאינו עונהו. ומשא - שסובל כל מה שאומר לו. חדד - העושה דבר זה זוכה להתחדד בתורה ולומר בה טעמים. ותימא - כמו ולומר. יטור - ולא עוד אלא שזוכה לשמור. נפיש - מצות נפיש. וקדמה - שניתנו מקדם מימים קדמונים".
¹²³ ילקוט אבן עזרא עמוד 103. 'אבי הבן קרב לספד'.

ד. מצא שמות ספרים הלקוחים מהפרשה.

'ארבע מאות שקל כסף' – מיוחס למהרח"ו.¹²⁴

'מערת שדה המכפלה' – לרבי משה בן צור, ניין ונכד לרבי משה בן צור ממגורשי קשטיליא.¹²⁵

ה. מי הם השמונה שהם עשר?

רמז לתשובה דברי רבינו בחיי שהוזכרו למעלה.

מקאם השבת

בפרשת חיי שרה משוררים במקאם חג'אז או נהוונד המינוורי שאפשר לבטא בהם עצב, כי קוראים על פטירת שרה אמנו.

אמנם יש בפרשה גם פרשה משמחת שקוראים בשבת חתן 'ואברהם זקן'. והיות ומסופר בפרשה גם על נישואי יצחק ורבקה, מתאים לשיר במקאם עג'ם שירי חתונה.

השם עפר

שם זה כשם אדם הוא מחודש. במקרא הוא מופיע רק כצבי או איל צעיר. ומוזכר חמש פעמים בשיר השירים:

(ב, ט): "דומה דודי לצבי או לעפר האילים". (ושם יז): "סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים".

ופעמיים בצורת רבים: (ד, ה): "כשני עפרים תאמי צביה". (ז, ד): "כשני עפרים תאמי צביה".

ושוב בסוף המגילה (ח, יד): "ודמה לך לצבי או לעפר האילים על הרי בשמים".

לכאורה מדובר במין חיה הנזכרת בפסוק:¹²⁶ "איל וצבי ויתמור", ואינו קשור לאיל הנזכר בעקדה,¹²⁷ שהוא מין בהמה, הנקרא גם זכר של רחלים, ואינו אלא כבש בוגר שמקרנותיו מכינים שופרות.

ואם כן יש להבין את דרשת חז"ל,¹²⁸ על הפסוק 'דומה דודי לצבי', שנראה שקשרו את 'עפר האילים' עם האיל. אולם יתכן שזו רק דרשה משום שתיבת איל ללא ניקוד נכתבת בצורה זהה.

¹²⁴ ספר קבלה שיש טוענים כיום שהוא ספר בדוי למחבר זיפן שגיבב דברים ממהרח"ו בכמה מקומות ועשה מזה ספר.

¹²⁵ קל"ח בתים בחרוזים ומליצות על סדר ההקדמות של אוצרות חיים למהרח"ו. הספר מעין הקדמה וחזרה ללומדים בחכמת האמת. יצא לאור על ידי רבי יצחק סויסא, בשנת סתר"י ומגיני אתה לפרט קטן בירושלים, ונדפס מחדש במהדורת צילום על ידי ישיבת 'השלום' בשנת תש"ס. הספר נקרא בשם זה כי הוא כנגד חקל תפוחין קדישין, (חקל חלק לקח), שדה ברכו ה' ודבריו יושבים בסתר כמערה נסתרת, ועליו חונים שני פירושים דברי קבלה והלכה למשה, וגם ראשי תיבות שמו של משה רבינו ושל שם המחבר, מערת שדה המכפלה. יש לבדוק אם הספר בנוי כפירוש על הספר הנ"ל שיש המפקקים בו.

¹²⁶ דברים יד, ה

¹²⁷ הנזכר בבראשית כב, יג. מצינו שהשוו תיש לאיל בתיקוני הזהר שאמרו בראשית - ברא תיש. אולם תיש הוא מין בהמה וכן האיל, אבל עפר האילים הוא מין חיה.

¹²⁸ סוף שיר השירים רבה: ברח דודי מן גלות שאנו בה ומתלכלכין בעונות ודמה לך לצבי טהרנו כצבי או לעופר האילים שתקבל את תפלתנו כקרובן גדיים ואילים.

יתכן ששמו של בעל חי זה שהוא ולד צביה או אילה, ונכתב תמיד חסר, נובע משום שהוא בדרך דילוגו על העפר מעלה עפר ברגליו.

בשם זה יש טעם נוסף להעדיף את כתיבתו בצורה מלאה, מכיון שבכתיב חסר ניתן להחליפו עם השם המקראי של בנו של מדין בן אברהם וקטורה, הנזכר בבראשית כה, ד: "וַיְבַנֵּי מְדִיָּן עֵיפָה וְעֶפְרָיִם". ובדברי הימים (א א, לג): "וַיְבַנֵּי מְדִיָּן עֵיפָה וְעֶפְרָיִם". אולם בימינו לא מצוי שאדם יקרא לבנו בשם עֶפְרָיִם.

ובדברי הימים יש שני אנשים נוספים הנושאים שם זה, איש משבט יהודה המוזכר (שם ד, יז): "יתר ומרד ועפר וילון", וכן ראש משפחה משבט מנשה, המוזכר (שם ה, כד) "ועפר וישעי ואליאל". ומסתבר שהיו צדיקים. ופלא שנקראו בשם של נוכרים.

יתכן ששםם בא לציין מה שאמר זקנם אברהם אבינו, 'ואנכי עפר ואפר', ומתפארים בענוה של זקנם. והשם 'עיפה' גם דומה לזה.

המילה עיפה מופיעה בעמוס ד, יג: "עֲשֵׂה שְׁחַר עֵיפָה וְדַרְךְ עַל בְּמַתֵּי אֶרֶץ". ומשמעה חשכה או קדרות. כמו (איוב י, כב): "אֶרֶץ עֵיפָתָה (יש נוסחאות: עפתה) כְּמוֹ אֶפֶל צִלְמֹת".

גם השם עיפה הנמצא בבניו של אברהם וקטורה, מופיע עוד בדברי הימים (א ב, מו) "וְעֵיפָה פִּילְגֶשׁ כְּלָב יִלְדָה אֶת חֲרֹן וְאֶת מוֹצָא וְאֶת גִּזּוֹ וְחֲרֹן הַלֵּיד אֶת גִּזּוֹ". ושוב בפסוק שאחריו (מז): "וַיְבַנֵּי יְהוּדִי רָגִם וְיִוְתָם וְגִישָׁן וְפֹלֵט וְעֵיפָה וְשַׁעֲף".

ופלא ששם זה מופיע כאן פעם כשם אשה פילגש כלב, ופעם כשם איש מבני יהדי. גם פלא שאחד מבני עיפה פילגש כלב הוא חרון, שם המזכיר חרון אף, ואפשר למצוא במשפחתו של כלב כמה צדיקים ששמותיהם לא נעימים.

ויש גם פעם נוספת (ישעיה ס, ו) "שְׁפַעַת גְּמֵלִים תִּכְסֹּף בְּכַרֵּי מְדִיָּן וְעֵיפָה כְּלָם מִשָּׂבָא יְבֹאוּ".

הצורה 'עפר ואפר' מופיעה רק פעמיים במקרא. אצל אברהם ואצל איוב. ואיוב כידוע היה גלגול תרח אבי אברהם.

אצל אברהם בבראשית (יח, כז) "וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָא הוֹאֵלְתִי לְדַבֵּר אֶל אֲדֹנָי וְאֲנֹכִי עֶפְרָיִם".

ובאיוב (מב, ו): "עַל כֵּן אָמַס וְנַחַמְתִּי עַל עֶפְרָיִם וְאֶפְרָיִם".

וכן באיוב (ל, יט) "הֲרִנִּי לַחֲמֹר וְאֶתְמַשֵּׁל כְּעֶפְרָיִם וְאֶפְרָיִם".

אולם אצל אברהם הוא אומר זאת כלפי עצמו. ויש פעם נוספת שמוזכר באיוב אפר בלבד: (איוב יג, יב): "זְכַרְנִיכֶם מִשְׁלֵי אֶפְרָיִם לְגַבֵּי חֲמֹר גְּבִיכֶם". גם כאן נצמד האפר למשל, אך הוא רק לבדו. ואולם האפר נזכר שוב באיוב בפסוק: (איוב ב, ח): "וַיִּקַּח לוֹ חֲרָשׁ לְהִתְגַּדֵּד בּוֹ וְהוּא יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הָאֶפְרָיִם". ויש כאן רמז שנמשל לעפר ואפר שיושב בתוך האפר.

בשום אחד מספרי התנ"ך לא מוזכרת תיבת 'אפר' כל הרבה פעמים, ובאיוב היא מוזכרת ארבע פעמים. וכשנמיר את האות פ' בחילוף אותיות המוצא ב' נקבל את תחילת שמו של אברהם.

